

ӘОЖ 395.1 (68)

АҚТАН КЕРЕЙҰЛЫ -МАҢҒЫСТАУ ЖЫРАУЛЫҚ ДӘСТҮРІНІҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ

А.Н.Отарова

ф.ғ.к., доцент, Ш.Есенов атындағы
Каспий технологиялар және
инжиниринг университеті, Ақтау қ.,
Қазақстан Республикасы,
e-mail: akmaral.otarova@yu.edu.kz

Андатпа: Мақалада Маңғыстаудың ақпа ақыны Ақтан Керейұлының шығармаларындағы өзіндік шығармашылық айқындалып, қоғамдық ортасы мен шығармаларындағы заманының шындығы пайымдалды. Үздік ақынның толғауларынан нақты мысалдар келтіріліп, ақынның сөз саптау мәнері, толғау, өлеңдерінің көркемдік ерекшеліктері әдеби теориялық тұрғыдан зерделенді

Тірек сөздер: әйгілі жыршы, ақындық дәстүр, суырып салмалық, толғау жанры, риторикалық сұрау, философиялық ойға, ақыл- нақылдық көркемдік құрал-тәсілдер, образ теңеу, метафора

Әдебиетші ғалым Қ.Сыдықов «Бес ғасыр сөйлейді» еңбегінде Қазақстанның батыс аймағы, оның ішінде Маңғыстау өңіріндегі ақындық, жыраулық, жыршылық дәстүрдің ірі өкілдері әрісі Абыл Тілеуұлынан бастап берісі Сәттіғұл ақынға дейінгі ақындар шығармашылығы арқылы ежелгі халықтық дәстүр қалай дамыды, бүгінгі күнге қалай жалғасын тапты деген мәселелер төңірегінде іргелі зерттеуін жүргізген болатын.

Қ.Сыдықов пікірінше: «Бұқара жыршыларының ішінде ақындық мұрасы біздің дәуірімізге неғұрлым молырақ жеткені Абыл мен Нұрым. Ақтан мен Қашаған сияқты сөз шеберлері» [1,21.].

Ақтан жырларының XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның Батыс аймағында өмір сүрген, өзінен бұрынғы Абыл, Нұрым, Махамбет, Шернияз қалыптастырған ақындық жыршылық дәстүрді жалғастырушы ақпа төк ақын, әйгілі жыршы- Ақтан Керейұлы. Оның ең басты ерекшеліктерінің бірі оның көркемдік деңгейінің жоғарылығы. Төгіп, төгілдіріп, егілдіріп, еліктіріп айту, термесін шұбырған ұйқас пен шымырлаған сұлу сазға бөктіре жырлау Ақтан поэтикасының ең басты қырларының бірі..

Жырау алдымен, көл көсір көне мұралардың басым көпшілігін жаттап алып, ұғымды қолданса, екіншіден солардың мәнді дегенін ғана кәдеге жаратып, өзгесін өз жанынан қосып, әрлеп, дамытып, жырлайды. [2,54.]. Бұл тек Ақтан ақынға ғана емес, сол тұстағы импровизация дәстүрін ұстанған

ақындардың бәріне тән ерекшелік болатын. Ақпа ақынға Шалкиіз, Абыл, Махамбет, Шернияз жырларындағы өршілдік, Бұқар толғауларындағы сыршылдық пен ойшылдық та тән. Бірақ бұл өзара ұқсастықтар айтылар ойдың орамына сәйкес әр ақында әр түрлі сипат алып отырады. Кей жерлерде стилі Әбубәкір Кердерімен ұштасса, көзқарасы Балқы Базармен тоқайласып жатады. Мысалы, Ақтанның «Жайық деген жанды су» деп басталатұғын өлеңі Базар жыраудың «Саз керек атқа шаппаққа» деген толғауының екінші бөлігін түгелдей дерлік қайталайды. Тек кейбір сөздерде ғана аз ғана өзгерістер бар: Ақтандағы «Алқалы жерге шапқандай» деген тіркес Базарда «Арқалы жерде шапқандай», Ақтанда «Шықпай отыр домбырам, Сырылдап мұның қақпағы» десе, Базарда «Сұңқылдап отыр домбырам, сартылдап мұның қақпағы» деп келеді. Мұның өзін суырып алып айту дәстүрінде туып қалыптасқан поэзиямыздың өзіндік сипаттарын белгілейтін жанрлық бір ерекшелігі дер едік.

Ақтан ойға берік, сөзге жүйрік талғампаз да суреткер ақын. Ол көркем сөз – тілдің күш құдіреті мен өмірлік мәнін терең түсініп, оны адам санасын өзгертіп, тәрбиелеуде таптырмас құрал деп білген:

Халық әдеті болғасын,
Сөйлейін әуез созбалап.
Дидар болып сөзіме,
Әлеумет тұрсын, омбалап,
Сөз асылын табармын,
Жалқаулық етпей қорғалап.
Екпіндесем кетермін,
Ақбөкендей ормалап [3,243.].

Ақын шығармаларының тақырыбы сан қырлы. Тойбастар, жоқтау, риторикалық сұрау, философиялық ойға құрылған, ақыл-нақылдық мәнерімен сомдалған толғаулар, баһадүр батырлардың ерлік істерін дәріптеген жырлар. Осының бәрі кестелі сөз, көркем теңеу, шымыр шумақпен тілге жеңіл, жүрекке жылы тиеді. Ақынның адам өмірінің мән-жайын ашып баяндайтын мына бір жырының өзінен –ақ оның ой-түсінік, ақыл-парасаты мен кемелдігін көру қиын емес.

Өзіне дейінгі ақын-жыраулар тәрізді өз жырларында адамгершілік пен әділдікті, ерлікті тілге тиек етті. Осы реттегі ойы «Ерлік жыры», «Реті», «Көрінер», «Не жаман», «Белгісі», «Адал жүріп шын сөйле» т.б. жырларынан анық көрінеді.

Бұл мәжіліс белгісі-
Жиналып басың құралмақ.
Батырлықтың белгісі-
Жауға шаппақ ұрандап.
Палуандықтың белгісі-
Алқаға түсіп сыбанбақ... [3,246].

Бұларда ол адам тұрмысының мән-маңызын, сыр-сипатын бейнелейтін көріністерді бере отырып, өзіндік ой-тұжырымын ұсынады. Ақын жырларының көркемдік құрал-тәсілдеріне зер сала қарасақ, мұндағы образ құрайтын теңеулер мен метафоралардың не бір үлгісін көреміз. Мәселен метафоралық салыстырулардың бір алуаны:

«Мен сүргінің сойымын», «Мен- ақ бауыр, кер жорға Әдемі басқан аяғын», «Барасың күнім қапы көл шайқаған», «Жымиып жатқан даламын», «Жоғарыдан аққан Жайықпын», «Абыл менен Нұрымнан дәнiккен жұртым шекер жеп», «Хош аман, енді сау тұр, боз қаңбағым» іспеттес келсе, теңеулердің поэтикалық қызмет мәні былайша құрылып, шоқтанып тұрады: «Алысқа шапқан жүйріктей», «Сұрағаның сөз болса, қатты жауған жаңбырдай, Алдарыңда қаптайын», «Бұлдыраған таудаймын», «Шапқан аттай саулаймын, Жанған оттай лаулаймын» десе, оның «Қаражан қызға» деп аталатын өлеңі тұнып тұрған теңеу: «Мөрлеген ақ қағаздай мәнеріңіз, қиғаш қас, оймақ ауыз, нәркес көзді», «Жылқыдай кеттің достым, желдей өріп», «Сұңқылдап бір жан едің ұшқан құстай», «Айдында көл шайқаған дауылпаздай», «Көп жүріп ақбөкендей жер сойқаған» т.б.

Ақтан өзіне дейінгі ақындарға қарағанда алған тақырыбын мейілінше терең, әрі жан-жақты қамтуға талпынады. Айталық ол батыр жігіт пен адал жар, қыран құс пен жүйрік ат бейнесін атүсті айта салмай, жеткізе суреттеп, жеке дара кейіптеу дәрежесіне дейін көтереді. Ақын сипаттаған ел қорғаны батыр жігіттің асқақ тұлғасы мынадай:

«Азамат ердің баласы, басын пәмді ете алмас, Шетке кетсе халқынан», «Ер жігіт шауып шеп бұзбас, Айқайлап ұран шаппаса, Аламаны шауып артынан», «Жігіттіктің белгісі-бедеу мініп астына, жиынға түскен бұлаңдап», «Батырлықтың белгісі- Жауға шаппақ ұрандап», «Палуандықтың белгісі-алқаға түсіп сыбанбақ» деп бір айтса «Ерлік жырында» он екі ата Байұлынан шыққан батырларды жіпке тізгендей етіп, көз алдымызға елестетіп қояды. Кең даланы көсіле шапқан, ел үшін от кешкен ерлерін «кеудемде жел сөз тұрғанда жырламағанда, бұл өнерден не көремін» деп екпіндете, еркін көсіледі. Ақтан

жинақтау, қорытынды түрінде келетін қысқа мәнді шендестіру, салыстыруларға да шебер. Оның бұл топтағы жырлары тәжірибесі мол дана кісінің өмірден түйген философиялық ой болжам, пікір-талғамдарын танытады:

Ақтан өлеңдерінде табиғат құбылыстары мен адамның көңіл-күйін салыстыра суреттейтін психологиялық параллелизмдер де жетіп артылады:

«Көрінер» өлеңіндегі «Аққулар көркем көрінер, айдын шалқар көлдегі, Құралайдың балдары, Бұ да көркем көрінер, орғып қашқан шөлдегі. Қатарланған қалың көш, Бұ да көркем көрінер, сағым шалғай белдегі. Қыз-жігіт көркем көрінер, Қалың кара елдегі. Аруанадан туған кез өркеш, Бұ да көркем көрінер, айт- айт деген жердегі. Қыз бала көркем көрінер, беттегі нұрлы қанменен. Еділ мен Жайық екі өзен, Бұлар да көркем көрінер, Жағалай біткен талменен», деп табиғаттың әсем көрінісін адамзаттың әсемдігімен салыстыра суреттеген. Сондай-ақ қазақ өлеңдерінде көптеп кездесетін қайталауларды да (жеке сөз және тұтас жолдан тұратын) тиімді қолдана білген. Мысалы, «Көрінер», «не жаман?», «Белгісі» деген өлеңдерінде кезекті қайталауларды (эпифора) өз орнымен қолданады. Ақтанның «Жайық деген жанды су», «Айт десеңіз жарандар», «Тойбастар» деген өлеңдерін жарлай арнауға жатқызуға болады. Бүкіл халыққа, әлеуметке жар сала арнап тұр:

Тұсыңа келдім, жарандар,
Тұрмайын енді бойбайлап
Халық әдеті болғасын
Сөйлейін әуез созбалап
Дидар болып сөзіме
Әлеумет тұрсын омбалап....немесе

«Айт, десеңіз, жарандар,
Азырақ жауап бастайын
Айт дегенде іркіліп,

Бойымды балап тұрмайын»- [3, 243.],- деп сұрағандары сөз болса, «қатты жауған жаңбырдай», «атасы арзан жел сөздіт несіне бұлдап сатайын» дейді.

Ақтан өлеңдерінде сондай-ақ эпитеттің сан алуанын кездестіруге болады: «майда нәзік сөздерің», «жанды су», «Көзі кара қанды су», т.б. Жансызға жан бітіре суреттеу де Ақтаннан қағыс қалмайды: Домбыраны суреттегені керемет!

«Он екі перне екі ішек

Бауырына тығылып,

Қоянға қосқан тазыдай,

Бүктетіліп тазыдай» деп , теңеуді де араластырып жібереді.

Ақын туындыларына салдыр-салақ қарамайды. Кесек сөз, көрікті теңеулерін келісті ұйқаспен шебер жымдастырады.

Қалағандарың сөз болса,
Мен жырлауға құмармын,
Шұбалаң құйрық шұбармын,
Шапқан аттай саулаймын,
Жанған оттай қаулаймын.
Не қылғанмен дер күнім,
Бұлдыраған таудаймын. [3, 243.]

Ұйқастың ұтымды орын алуымен қатар толғауларында келісті эпитет, метафора, градация да орынды қолданылған. Аллитерация да, ассонанс та бар. Бұндай көркем шумақтар белгілі ақындардан да кездеседі, бірақ, жал-құйрығы төгілген шұбар, (қазақ жүйрікті шұбар, мәстекті торы, сәйгүлікті ақбоз деген ғой) саулаған жүйрік, қаулаған от, басына бұлт қонып, бұлдыраған тау... тек Ақтанда ғана.

Ақын шығармаларының тақырыбы сан қырлы. Мұндай сан қырлылық ірі ақындарға ғана тән. Тойбастар, жоқтау, келешегін тап басып айтқан болжау өлең, риторикалық сұрақ-жауап түріндегі термелер, философиялық толғаулар, баһадүр батырлардың ерлік істерін дәріптеген жырлар... Осының бәрі кестелі сөз, көркем теңеу, шымыр шумақпен «тілге жеңіл, жүрекке жылы тиеді».

«Тойбастарында» да өзіндік әуез басым.

Той базарын құруға
Әлеумет, бізге бұйырдың.
Сіздерден рұқсат болған соң,
Мен ежелгі бәйгікер,
Байрақты жерде жүгірдім.

Көпшіліктің рұқсатымен той бастаған күлік ұзатылар қыздың әкесінің байлығын, дәулет-мансабын жырламай, көпшілікті адамгершілік, бірлікке шақырар кемел ой тастап:

Кетемін деп, жарқыным,
Уайым етіп өкінбе.
Азалдан бұйрық болған соң,
Өркімдер сендей аттанды-ай. [3, 252.]

Қыз бала жат жұрттық екенін, бұрыңғы аналары да осылай ұзатылып түтін түтеткенін есіне салып, жұбата толғайды.

Оның ән-өлеңде де өзіндік өрнегі бар. Мысалы, өзі ұнатқан Табын руының Қаражан деген қызына, айттырылып қойған жері болғандықтан қосыла алмайды. Бір жағынан «жомарттың қолын жоқтық байлаған». Жоқшылық жанына жара салып налыған азамат тағдыр талайына көнбесіне не шара. Бірақ көңілдегі шерін ақылмен тарқата білген ақын Қаражан қызға арнаған өлеңінде көп егілмейді. Қосыла алмаған қимасына кеудедегі әттең-ай өкінішін білдіріп, қиыла қоштасумен тоқталады.

Үдеріп елім көшті Барқын құмға,
Қаражан, қайда кеттің, халқың мұнда.
Сен кеттің бір жат елге бауыр басып,
Мен қалдым баулы құстай талпындым да.
Кетіпті бөліп жігін күзгі Табын,
Өксіген айрыларда құлан қағын,
Барасың қолдан кетіп, құрметтесім,
Қош, аман, енді сау тұр, боз қаңбағым. [3, 257.]

Жыламайды, күрсінеді. Егілмейді, күйінеді. «Қош, аман, сау тұр» деп саулық тілейді. Жарасын жалап жазар бөрі сынды. Ақын үшін бастысы өз басының бақыты емес, елінің, тыныштығы, көлінің тұнықтығы. Бұл әннің тағдыры жайлы тағы бір дерек: С. Бақтыгерейұлы «Түлеген Ойыл өңірі» атты кітабында Зәкәрия Сағындықұлы Кенже Ақтанның қасына еріп, оның тәлімін көргенін жазады. [4,28.]. Ақиқат екеніне шәк келтірмейміз. Өйткені Зәкәрия 1893-1933 жылдары Ойыл, Тайсойған өңірінде ғұмыр кешкен ақын, жыршы. Өлең-жырға жаны құмар оның қонысы іргелес дүлдүлді іздеп баруы, жанында болып өнеге алуы өнер адамдарында бағзыдан қалыптасқан дәстүрдің көрінісі. Жазықсыз жапа шегіп Ойылда абақтыда отырған Зәкәрияға «Тобанияз бен Маңғыстау түбегінің тағы нақ сондай белгілі азаматы, полковник Оспан Көбеев Ақтан жыраудың «Қаражан» әні мен Қаржау Тұрсынның «Көл Қайнар» әндерін айтқызып, шер тарқатады екен. А.В.Затаевич 1921-24 жылдары Орынборда маңғыстаулық әнші Жалау Мыңбаевтан «Ақтан» дейтін ән жазып алған. Тағы бір көңіл бөлетін жай, Маңғыстау, Хиуа, Хорезм аймағында «Ақтан сазы», «Сүгір сазы», «Қаланияздың жыр күйі», «Өришанның жыр күйі» сынды сазды әуендер жиі ұшырасады.

Бүгінде Маңғыстаудың белгілі күйшілері аталған «Ақтан сазы», «Өришанның жыр күйі» секілді жыр саздарын орындайды. Бұдан Ақынның өз сазы, жыршылық мәнері болғанын аңғарамыз. Ал, ақынның «Қазақ салты» деген толғауында көшпенді жұртының тұрмыстық қам-қарекетін, салт-дәстүрі,

әдет-ғұрпын қайсар елдің мінез-құлқымен, тәлім-тәрбиесімен жымдастыра образды түрде беріп, көркем поэзияға айналдырып, жанды сурет кейпінде бейнелейді.

...Алты да қанат ақ орда,
Ат байлаған бүйірден.
Қабағы жазық бәйбіше
Алғыс алған пейілден.
Самаурыны быжылдап,
Оттан дәйім түспеген.
Қонағы келсе қой сойып,
Қазаны орта піспеген.. [3, 260.].

Ерлік жырлары да ақын шығармаларының сүбелі бір бөлігіне ие. Ол өзінің көлемді көркем туындысы «Ерлік» жырында елі үшін күресіп, «Қарғытқан атын қамалдан» (Ақтан) баһадүрлер есімін дәріптейді. Ғалым Қ.Сыдиықов «негізінде Ақтанның ақындық данқы ерлік толғауларымен шыққан» деген болатын. [1,20.].

Ақтанның орындау стилінде де өзіндік ерекшеліктер мол. Ол айтайын деген ойын бірте-бірте еселеп, арттыру арқылы екпіндете, нәсерлете отырып, ағыл-тегіл төгіп тастайды. Бұл жағынан алғанда оның көп толғаулары өзіне дейінгі ақын-жыраулар шығармашылығына сарындас, үндес болып келеді. Мұның бәрі төкпе ақынның өсу, кемелдену, қалыптастыру кезеңдерін айқын аңғартады деп айта аламыз.

Ақтан Керейұлының шын жүйрік, шынайы талант екеніне күмән жоқ. Азулы ақын, айтулы жыршы екеніне дау жоқ. Шабыттанса айдындай шалқып, шамырқанса, найзағайдай шатырлап, нәсердей төгілген ақпа төк ақынды замандастары Қалнияз, Қашаған, Аралбайлар биігіне көтеріп қастерлеп өтсе, кейінгі Сәттіғұл, Сүгір, Ұзақбайлар ұстаз тұтып, атын жырларына қосып дәріптеген. Осылайша ұстаздарын ерекше бағалай отырып жыр төккен, бұрынғы жыраулар мұрасына мол қанығып, кең даланың қадір-қасиетін бойына сіңірген, көшпелі жұрттың көреген ұлының, тау бұлағындай тасқындаған жырлары ойнақы, ойлы да отты, бейнелі сөздерге бай болып келеді. Онда пессимизм байқалмайды, күрес, бабадан қалған өр рух басым. Халық арасындағы келеңсіздіктер мен тірлік тауқыметі, заман жайлы тапқыр ой, татымды сөздерін жымдастырып өткір де серпінді толғаулар төгеді. Талантты өнер адамдарының көбісінің қыр соңынан қалмай, желкесіне мініп келген қу

жоқшылық та қазақтың қайсар перзентінің рухын сындыра алмайды. Мұңаю, зарланып түңілу байқалмайды.

Мәнді де нәрлі толғауларымен қатарынан оза шапқан сөз зергерінің тілге тиек қылғаны көбіне – өмір өрнегі, замана қайшылықтары, философиялық ойлар, ақыл-нақылдық сөздерге толы жүйелі жырлар. Тірлікте адам басында кездесетін әртүрлі жайларды өлеңмен өріп, шымыр жеткізе біледі.

Кәріліктің белгісі,
Көңілдің хошы келмеген.
Жарлылықтың белгісі,
Жанын қинап өлмеген.
Жалғыздықтың белгісі,
Өзіне өзі сенбеген...[3, 246.].

Кәрілік, жарлылық, жалғыздық, сақилық, батырлық, жүйріктік ұғымына орай өмірден түйген тұжырымдар, тіршіліктің сан қилы мәселелері жайынан мағыналы пікірлер шертеді.

Оның өлеңдерінің көбі шұбыртпалы ұйқаспен жазылған. Мысалы, «Бұл мәжіліс белгісі» деп басталатын 12 шумақтан құралған толғауының алдыңғы 4 шумағы бір ұйқасқа құралса, («құралмақ», «ұрандап», т.б.) қалған шумақтары «келмеген», «өлмеген» т.с.с. ұйқастармен өріліп, толғауға ерекше шырай береді. Соңғы кезде А.Керейұлының бұрын белгісіз болып келген бірнеше шығармалары табылып отыр. Соның ішінде «Қазақтың салты» (бұрынғы нұсқасы 36 жолдан, қазіргі нұсқасы 241 жолдан тұрады), «Болжау сөзі» - екі шығармасын сөз етпекпіз. «Қазақтың салты» - қазақтың өткенін аңсау, қазіргісінен (ақын өмір сүрген кезең) торығу болса, «Болжау сөз» - қазақтың болашағын (XIX ғасыр үшін болашақ келесі дәуір, яғни XX-XXI ғасыр деп түсінеміз) болжау деп қабылдауға болады.

Ақтан Керейұлының «Қазақтың салты», «Болжау сөз» толғауларының когнитивтік құрылымындағы «идеалды қазақ» концептісі кеше, бүгін, ертең мезгілдік контекстінде жаман және жақсы оппозициялық танымдық бірлігінде айқындалады. «Идеалды қазақ» концептісінің негізгі өзегі ұлттық рухани құндылықтары болып саналады, ұлттық эталоны болып есептелетін идеялық белгілері құнсызданған жағдайда қазақ ұлты сақтаудың бір-ақ жолы – имандылық, адамгершілік идеологиясы – хаққа сену, ата-бабалар рухын әспеттеу, қазақы салт-дәстүрді жаңғырту. Жырау:

Хаққа бір кәміл нанғандар,
Расулға үмбет болғандар,

Иманға көңілі толғандар,
Алланың атын жад етіп,
Зікір айтып зарландар!
Құдайдан фазыл болмаса –
Пендеден қандай қайран бар?! дей келіп:
Әруақты аталар –
Барлығынан өтетін
Қазақты асыл деп еді.
Сондықтан да ұрпағым
Түзелер деп қыйсайып –

Сендерге бабаң сенеді!..деп ХХІ ғасырдағы келер ұрпағына аманат сөзін қалдырады. А. Керейұлы ұсынған «идеалды қазақ» концептісі ұлттық идеологияның өзекті құрылымы.

Әлеумет жайының ұдайы алға ұсталып айтылуы, оның ақиқаттың алмас қылышындай өткір, айқын айтылуы ақын шығармаларының мейлінше дара өзгешелігі, асқан бұқарашылдығы.

Иә, «Әдебиет - ардың ісі» [5,19],-деп көрнекті ғалым З. Қабдолов айтқандай шығармаларына адамгершілік асыл қасиеттерді, ар-ұят, иманды, өмір, заман шындығын арқау етіп көркем бейнелеп, сөз маржанын өрнектей білген ақынның әдеби мұрасы әдебиетіміздің тарихында өзіндік орнын алып, ұрпақ тәрбиелеудегі өз қызметін атқара береді деген сенімдеміз.

Қорыта келгенде, Ақтан шығармаларының көркемдік кестесінде мұндай терең мағыналы сөздер молынан кездеседі. Көркемдік- өнер шығармаларының өзіндік ерекшелігі, эстетикалық сұлулығы, дүниені, болмысты сипаттап сөйлетудегі суреттілік, бейнелілік, өрнектілік. Көркемдік - поэзиялық туындының сапалық көрсеткіші.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Сыдиықов. Қ. Бес ғасыр сөйлейді. – Алматы: 2014. – 392 б.
2. Сүйіншәлиев Х. ХVIII- ХІХ ғасырлардағы қазақ әдебиеті. – Алматы., 1993. –200 б.
3. Сыдиыұлы Қ. Ақберен. ХVIII- ХХ ғасырлардағы қазақ ақын-жыраулар шығармалары.– Алматы: «Нұрлы әлем», 2007. –576 б.
4. Ақтан Керейұлы және аймақтық әдебиеттану мәселелері. РҒТК материалдары,-Ақтөбе, 2010ж, 446-б.
5. Қабдолов З. Сөз өнері. Алматы: «Қазақ университеті», 1992.